

Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşması İçin Bir Öneri: Zekât Gözetim Merkezi*

Doğan ÖZTÜRK

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Uygulama ve
Araştırma Merkezi (AKİFAM)

Asst. Prof. Dr., Afyon Kocatepe University Center of Islamic Economics and Finance
Afyonkarahisar/TÜRKİYE

doganozturk@aku.edu.tr | orcid.org/0000-0001-8672-0436

Şuayıp ÖZDEMİR

Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr., Afyon Kocatepe University Faculty of Economics & Administrative Sciences
Afyonkarahisar/TÜRKİYE

suayipozdemir@aku.edu.tr | orcid.org/0000-0002-6799-8480

Öz

Zekât, İslâm’ın beş temel şartından birisidir. Zekâtın kimler tarafından hangi varlıklardan ve ne kadar verileceği ile kimlere dağıtılacağı Kur’an-ı Kerim’de açık bir şekilde belirtilmiştir. Hz. Peygamber ilk zamanlarda kendisine verilen zekâtı kendi imkânlarıyla ihtiyaç sahiplerine dağıtırken, daha sonra bu işle görevli memur (amil) atamış ve

* Bu çalışma Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 2024 yılında tamamladığımız “İslâmi Sosyal Finans İçin Bir Model Önerisi: Kurumsal Zekât Sistemi” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Geliş/Received: 05.02.2025 | **Kabul/Accepted:** 09.06.2025 | **Yayın/Published:** 30.06.2025

Atıf/Citation: Öztürk, Doğan – Özdemir, Şuayıp. “Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşması İçin Bir Öneri: Zekât Gözetim Merkezi”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 45 (Haziran 2025), 373-403./Öztürk, Doğan – Özdemir, Şuayıp. “A Proposal for the Institutionalization of Zakat in Turkey: Zakat Monitoring Center”. *Journal of Islamic Law Studies* 45 (June 2025), 373-403.

<https://doi.org/10.59777/ihad.1634148>

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© Doğan ÖZTÜRK – Şuayıp ÖZDEMİR | CC BY-NC-ND 4.0 International

toplanan malların konulacağı bir yer tahsis etmiştir. Hz. Peygamber'den sonra gelen dört halife, ufak tefek değişiklikler dışında Allah Resulünün uygulamalarını sürdürmüştür. Zekât, Emevîler ve Abbâsîler döneminde de devlet eliyle kurumsal bir şekilde toplanıp dağıtılmaya devam etmiştir. Tarih boyunca bazı İslâm devletleri zekât için kurumsal yapılar kurarken, bazıları bu görevi bireylerin kendi inisiyatifine bırakmıştır. Son yüzyılda, zekâtın kurumsallaşmasına yönelik olarak bazı Müslüman ülkelerde yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler çerçevesinde; bazı ülkelerde zekât sistemi zorunlu, bazı ülkelerde hem zorunlu hem gönüllülük esasına dayalı, bazı ülkelerde ise tamamen gönüllü bir yapı üzerinden yürütülmektedir. Devletin zekât sisteminde aktif olarak yer aldığı ülkelerde güven sorunu öne çıkmaktadır. Zira devlet, siyasi bir organizasyonla yönetildiği için; devleti yöneten siyasi iktidarın karşısında muhalif bir kitlenin varlığı söz konusudur. Muhalif gruplar başta olmak üzere toplumun belli bir kesimi, zekâtın gereği gibi toplanıp dağıtılmadığına inanmaktadır. Sonuç olarak, farklı nedenlerle birçok kişi devlet eliyle zekât toplayan kurumlara ya hiç güvenmemekte ya da çok az güvenmektedir. Bu durum, zekâtın devlet kontrolünde yürütülmesinin toplumun tüm kesimlerini kapsayamadığını ortaya koymaktadır. Günümüzde ise zekâtın, hem Kur'an-ı Kerim'de belirtilen ilkelere uygun hem de Hz. Peygamberin uygulamasıyla örtüşen; aynı zamanda modern çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek kurumsal bir yapının olması elzemdir. Bu çalışmada, devletin zekât organizasyonunda; zekâtın verenden alıcıya ulaşmasına kadar geçen süreci, dinî ilkelere ve yasal düzenlemelere uygun şekilde denetleyip düzenlemesi önerilmektedir. Bu görevin, Zekât Gözetim Merkezi aracılığıyla yerine getirilmesi öngörülmektedir. Zekât ibadetini yerine getirmek isteyen gönüllü Müslümanlardan zekât toplayacak Zekât Kurumlarının; fikhî, malî ve operasyonel açıdan denetlenmesi ve bu denetim sonuçlarının şeffaf bir şekilde kamuoyuyla paylaşılması esasına dayalı bir kurumsal yapı önerilmektedir. Böylece, Müslümanlar bir yandan dinî vecibelerini denetlenebilir ve hesap verebilir kurumlar aracılığıyla yerine getirirken; diğer taraftan devletin sistem üzerindeki düzenleyici rolüyle olası suiistimallere karşı korunmuş olacaktır. Ayrıca, zekâtın iktisadî fonksiyonlarından faydalanılarak yoksulluğun azaltılması, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi ve toplumsal dengenin güçlendirilmesi mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, İslâmî Sosyal Finans, Sosyal Finans, Zekât, Zekât Gözetim Merkezi.

A Proposal for the Institutionalization of Zakat in Turkey: Zakat Monitoring Center**

Abstract

Zakat is one of the five pillars of Islam. The Qur’an clearly specifies who is obliged to pay zakat, from which assets it should be paid, how much is required, and to whom it should be distributed. In the early days of Islam, the Prophet Muhammad initially distributed zakat to those in need using his personal means. Later, however, he appointed officials (amilis) to carry out this duty and designated specific locations for storing the collected goods. The four caliphs who succeeded the Prophet largely maintained his practices, introducing only minor modifications. Zakat continued to be collected and distributed institutionally by the state during the Umayyad and Abbasid periods. Throughout history, some Islamic states established formal institutional structures for zakat, while others left the responsibility to individual discretion. In the last century, several Muslim countries have introduced legal reforms aimed at institutionalizing zakat. As a result, the zakat system has become compulsory in some countries, a combination of compulsory and voluntary in others, and entirely voluntary in a few. In states where the government plays an active role in the zakat system, issues of public trust have emerged. This is primarily due to the political nature of state governance. Opposition groups and certain segments of society often suspect that zakat is not being collected or distributed properly. Consequently, many individuals either lack trust or have limited confidence in state-affiliated zakat institutions. This demonstrates that state-led zakat systems may not effectively address the needs or expectations of the entire population. Today, it is essential to establish an institutional zakat system that adheres to the principles set forth in the Qur’an and the practices of the Prophet Muhammad while also responding to contemporary societal needs. This study proposes that the state take on a supervisory and regulatory role in the zakat process, from collection to distribution, in accordance with religious and legal frameworks. It envisions this role being carried out through an independent Zakat Supervision Center. Zakat institutions collecting donations from Muslim volunteers should be audited in terms of fiqh compliance, financial integrity, and operational effectiveness, with the results transparently shared with the public. Such a system would enable Muslims to fulfill their religious duties through accountable institutions while also protecting the system from

** This study is grounded on my doctorate dissertation titled “A Model Proposal for Islamic Social Finance: The Institutional Zakat System”, (PhD Dissertation, Afyon Kocatepe University Institute of Social Sciences, Afyonkarahisar, Türkiye, 2024).

potential misuse. Furthermore, leveraging the economic functions of zakat could contribute to poverty alleviation, fairer income distribution, and greater social equity.

Keywords: Islamic Law, Islamic Social Finance, Social Finance, Zakat Zakat Monitoring Center.

Giriş

İslâm dinînin emir ve yasakları çerçevesinde; faizin, belirsizliğin (garar), kumarın, cehaletin ve yasaklanmış faaliyetlerin olmadığı, riskin ve sorumluluğun paylaşıldığı finansal sisteme İslâmî Finans denilmektedir. İslami finans; İslâmî finansman kurumları, sermaye piyasası kurumları, tekaful kurumları ve sosyal finans kurumlarından oluşmaktadır.

Çalışmada ilk olarak zekâtın tanımı ve tarihsel süreci hakkında bilgi verilmiş, daha sonra günümüzde zekât uygulamalarına değinilmiştir. Son olarak modern dünyada uygulanan zekât kurumları incelenerek Türkiye için şeffaf, denetlenebilir, hesap verebilir bir zekât sisteminin nasıl olabileceği üzerinde durulmuştur.

Bu amaçla; dünya ve Türkiye’de zekâtın toplanma ve dağıtım şekilleri, STK (Sivil Toplum Kuruluşları) yöneticilerinin görüşleri ve değerlendirmeleri, uygulanan yöntemler ile çalışmada önerilen Kurumsal Zekât Sistemi arasında benzerlik ve farklılıklar; Kurumsal Zekât Sistemi’nin fonksiyonları ve işleyişi, Zekât Gözetim Merkezi, Zekât Kurumu, Zekât Kurumları Birliği hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bu kurumların Kurumsal Zekât Sistemi’ndeki rolleri ve sistemin nasıl işleyeceği değerlendirilmiştir. Sistem; yönetim, koordinasyon, denetim, eğitim ve iletişim olmak üzere beş temel fonksiyona sahiptir. Bu temel fonksiyonlar, sistemin icrasını ve işleyişini sağlayacak kurum olan Zekât Gözetim Merkezi’nde sekiz birim olarak yapılandırılmıştır. Bunlar:

- Akreditasyon,
- Veri Merkezi,
- Fıkhi Yönetişim,
- Mevzuat, Strateji Geliştirme ve Planlama
- Fıkhi, İdari ve Mali Denetim
- Zekât Toplama, Başvuru Değerlendirme ve Dağıtım,
- Eğitim ve Sertifikasyon,
- İletişim.

Bu çalışmada; İslâm’ın temel prensiplerine sıkı sıkıya bağlı, gönüllülük esasına dayalı olarak Müslümanların diledikleri zekât kurumuna zekâtını verebildiği; çerçevesi Zekât Gözetim Merkezi tarafından çizilen, gerçek ihtiyaç sahiplerinin tespit edilerek ivedilikle dağıtılmasının sağlandığı; devletin yalnızca düzenleyici ve denetleyici bir rol

üstlendiği; faaliyetlerin başta İslâm hukukuna uygunluk olmak üzere, mali ve idari açıdan denetlendiği; sonuçların raporlaştırılarak kamuoyuyla paylaşıldığı ve toplumun tüm paydaşları tarafından güvenilen bir Kurumsal Zekât Sistemi önerilmektedir.

1. Literatür

Kallek, İslâm devletinde kurumsallaşmanın genellikle Hz. Ömer döneminde başladığı yönündeki yaygın kanaate karşı çıkarak, zekâtın kurumsallaşmasının Hz. Peygamber döneminde başladığını belirtmektedir. Özellikle Zekât Beytü’l-mâli’nin bir kurum olarak ihdas edildiğini ve fiziki bir mekâna sahip olduğunu ifade eden Kallek; aynı ve nakdî zekâtların muhafazası ve dağıtımı için “zekât daireleri”, hayvanların barınması için “korular” ve ticaret mallarının tahsili için “gümrükler”in kurulduğunu, bunların da zekâtın kurumsallaşmasına dair delil teşkil ettiğini savunmaktadır.¹

Çalışkan, devlet eliyle zekâtın toplanmasına karşı olmamakla birlikte, bunun bazı sorunlara yol açabileceğini belirtmektedir. Bu nedenle zekâtın, insanları zorla değil, gönüllülük esasına dayalı olarak ve sağlam bir alt yapı ile toplanması gerektiğini ifade etmektedir. Aksi takdirde, beklentileri karşılamayan sistem nedeniyle hatanın zekâtta (dinde) aranabileceğini, bu sebeple iyi bir alt yapıya sahip bir sistemle zekâtın kurumsallaşmasının yerinde olacağını belirtmektedir.²

Selçuk, çalışmasında zekât sisteminin katılım bankaları bünyesinde oluşturulacak bir zekât fonu aracılığıyla yürütülebileceğini önermektedir. Bu modelde, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ve kamu katılım bankaları temel kurumlardır. Zekât fonunun yönetim ve bilgi desteğinin DİB tarafından sağlanabileceği; toplanan zekâtla kamu katılım bankaları bünyesinde bir fon oluşturulması ve bu fonun ivedilikle ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasını önermektedir.³

Sawmar ve Muhammed, kamu otoritesi tarafından zekâtın toplanması ve dağıtılması konusunda uzun bir tecrübeye sahip olan Suudi Arabistan’da, sistemin istenilen seviyeye ulaşamama sebeplerini araştırmışlardır. Araştırma sonucuna göre; zekât bağışçıları ile toplayıcı kurumlar arasında, ana gayeye hizmet edecek şekilde mevzuat uyumunun sağlanamaması, hem zekât hem de vergi toplanmasından kaynaklanan olumsuz algı, zekât toplama ve dağıtım süreçlerinde yaşanan güven eksikliği, fıkhi

¹ Cengiz Kallek, “Zekâtın Müesseseseleşme Süreci: Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler Dönemi”, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’ân ve Sünnette Zekât* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 205.

² Muhammed Beşir Çalışkan, “Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşmasına Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım”, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, (Mart 2020).

³ Mervan Selçuk, *Zekâtın Modern Anlamda Kurumsallaşması Ve Türkiye İçin Uygulanabilir Bir Model Önerisi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 191.

denetimin yetersizliği ve zekât kurumunun değerlendirme süreçlerine dair toplumda oluşan adalet algısındaki zayıflık, gibi temel sorun alanları tespit edilmiştir. Araştırmada, Müslümanların zekâta ilişkin ana gayeye ulaşabilmek için en önemli adımların; zekât toplama ve dağıtma politikalarının uyumlu hale getirilmesi ve zekâtın etkinliğinin artırılması olduğu vurgulanmaktadır.⁴

Kholiq ve Hartono, Endonezya Ulusal Amil Zekât Ajansı (BAZNAS) üzerine yaptıkları çalışmada; yönetim risklerinin hem öngörülebilir hem de öngörülemeyen faktörler nedeniyle arttığını belirtmektedir. Bu durumun, güven düzeyini, şer'î uygunluğu ve sistemin sürdürülebilirliğini olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. BAZNAS'taki âmillerin çoğunun bu görevi ek iş olarak yürütmesi nedeniyle iş disiplininde aksaklık yaşandığı, bu nedenle profesyonelleşmeyi sağlayacak ödül-ceza sisteminin gerekli olduğu ifade edilmektedir. Sorunun operasyonel prosedürlerden ziyade insan kaynağının niteliğiyle ilgili olduğu vurgulanmakta; çözüm olarak insan kaynağının geliştirilmesi ve üniversiteler gibi üçüncü paydaşların denetim sürecine dâhil edilmesi gerektiği dile getirilmektedir.⁵

Abdullah, Donna ve Najmi, uluslararası zekât yönetim standartlarında, âmillerin sadece yeterlilik ve yetkinlik açısından değil; aynı zamanda toplumsal faydayı önceleyen bir anlayışla değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yaptıkları araştırmada, âmillerin iş yerindeki mutluluk düzeyini ve bunun verimlilik üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırma sonuçları; âmillik mesleğinin genel olarak tatmin edici bulunduğunu; iş motivasyonunun yüksek mutluluk kaynağı, kariyer belirsizliklerinin ise en önemli memnuniyetsizlik sebebi olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca, âmilin mutluluk düzeyi ile verimliliği arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, zekât kurumlarının performanslarını artırabilmesi için âmillerin psikolojik durumlarının da dikkate alındığı bir sistemin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.⁶

Aydın ve Odabaş, 1990'lı yıllarda Malezya'da kurumsallaşmanın başladığını, bazı eksikliklere rağmen önemli bir aşama kaydedildiğini; zekât verenlerin sayısında ve toplanan zekât miktarında ciddi artış yaşandığını ifade etmektedir. Malezya zekât sistemi;

⁴ Abdulsalam Ahmed Sawmar - Mustafa Omar Mohammed, "Governance of Formal Zakat Institution in Saudi Arabia; Issues and Challenges to Improving Zakat Payers' Compliance" *International Journal of Zakat* 4/2 (2019).

⁵ Achmad Kholiq - Nono Hartono, "Amil Zakat Governance Risk Mitigation: An ERM – COSO Analysis" *International Journal of Zakat* 6/1 (2021).

⁶ Zaki Abdullah vd., "Measuring Amil Happiness Using Psychological Approach: Evidence from Yogyakarta, Indonesia", *International Journal of Zakat* 4/2 (Aralık 2019), 13-22.

1) Zekâtın toplanması ve dağıtılmasının tamamen kamu otoriteleri tarafından gerçekleştirildiği kamu modeli,

2) Zekâtın toplanmasının, devletin yetkilendirdiği özel şirketler tarafından; dağıtımının ise devlet tarafından yapıldığı yarı kamu modeli,

3) Zekâtın hem toplanması hem de dağıtılmasının tamamen özel şirketlerce yürütüldüğü özel model olmak üzere üç farklı yapıdan oluşmaktadır ⁷

2. Zekâtın Doğuşu ve Kurumsallaşma Süreci

Zekât, İslâm’ın beş şartından biri olan maddi bir ibadet türüdür. Ancak zekâtı sadece dinî bir vecibe olarak görmemek gerekir. Çünkü zekât, gelir dağılımı, yoksulluğun azaltılması ve finansal sistemin istikrarına olumlu katkısından ötürü, ekonomik büyümeyi destekleyen iktisadi ve sosyal bir yapıya sahiptir⁸.

Literatürde zekâtın tarihsel süreci incelendiğinde, İslâm’ın ilk döneminde Hz. Peygamber ve Dört Halife dönemi ile Emevîler, Abbasîler ve Osmanlılar dönemi öne çıkmaktadır.

Hiz. Peygamber’in Mekke’nin fethi ile Tebuk ve Huneyn gibi zaferleri, Arap Yarımadası’nda güçlü bir askerî ve siyasî otorite tesis etmesini sağlamıştır. Bu gelişmelerin ardından pek çok kabile lideri, Hz. Peygamber’e bağlılıklarını bildirerek biat etmiştir. Ancak bu biatlerin çoğu, dinî bir sadakatten ziyade siyasî bir boyun eğme niteliği taşımaktadır. Hz. Peygamber’in vefatından sonra, daha önce kendisine biat eden bazı liderler, Halife Hz. Ebû Bekir’i yeterince güçlü görmeyerek onun otoritesini tanımamış ve bu gerekçeyle zekât vermeyi reddetmişlerdir.⁹ Bu tutumu İslâm devletinin otoritesine açık bir meydan okuma olarak değerlendiren Hz. Ebû Bekir, bu kişilere karşı savaş ilan etmiştir. Zira zekât vermemek yalnızca dinî bir sorumluluğu yerine getirmemek değil, aynı zamanda devletin hükmünü reddetmek ve isyan anlamına gelmektedir. Hz. Ebû Bekir döneminde, zekâtı vermeyip “verdim” diyen kişilere herhangi bir yaptırım uygulanmamış, bu beyanlar araştırılmamıştır. Ancak “vermeyeceğim” şeklinde açıkça karşı çıkanlara karşı kesin bir tavır sergilenmiştir. Başlangıçta bu karara karşı çıkan Hz. Ömer

⁷ Murat Aydın - Hakkı Odabaş, “Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi ve Malezya Zekât Sistemi Örneği”, *Dini Araştırmalar* 21/54 (Aralık 2018), 145-174.

⁸ Risa Sari Pertiwi vd., “Zakat and Youth Empowerment: A Case Study of Al Azhar Zakat Institution, Indonesia”, *International Journal of Zakat* 5/2 (Ekim 2020), 51-66.

⁹ Muhammed Abdulhalik Fakir, *Hiz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi Zekât Uygulamaları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018) 134-135.

dahi, daha sonra fikrini değiştirerek Hz. Ebû Bekir'in tutumunu desteklediğini ifade etmiştir.¹⁰

H. Ömer'in halifeliği döneminde, Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir zamanında zekâta tabi tutulmayan at, zeytin, mercan, köle, bal ve anber gibi bazı mallardan da zekât alınarak, zekâta tabi malların kapsamı genişletilmiştir. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in bu tür mallardan zekât alınmaması yönündeki uygulamasına bağlı kalmak istemiş; ancak at sahiplerinin ısrarı üzerine sahabeyle istişare ederek, zekât olarak sayılmamak şartıyla bu mallardan tahsilat yapılmasını uygun görmüştür. Elde edilen gelir, zekâtın harcama alanlarında kullanılmış olsa da, bu uygulamadan mükelleflerin diledikleri zaman vazgeçebileceği belirtilmiştir.¹¹

H. Osman, seleflerinin zekâtla ilgili yöntemlerini sürdürmüş ve bu dönemde Müslümanlar zekâtlarını devlet görevlilerine gizli veya açık bir şekilde vermeye devam etmiştir. Devlet sınırlarının genişlemesiyle birlikte zekât malları ve miktarında artış yaşanmıştır. Hz. Osman, bâtını malların zekâtını mal sahiplerinin inisiyatifine bırakmış, bu uygulama sahabe tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak onun şehadetiyle birlikte yaşanan siyasi karışıklıklar nedeniyle bazı Müslümanlar zekâtlarını devlete değil, Kur'ân'da belirtilen sekiz sınıfa bireysel olarak vermeyi tercih etmiştir.¹²

H. Ali de seleflerinin zekât uygulamalarını sürdürmüş, zekâtın toplanması ve dağıtılması konusunda mevcut düzeni muhafaza etmiştir. Hz. Âişe ve Hz. Ömer'in oğlu Abdullah gibi önde gelen sahabeler, devlet düzeninin bozulmaması ve gelir kaybının önlenmesi adına zekâtın bireysel inisiyatifte bırakılmaması ve mutlaka devlet eliyle toplanması gerektiğini savunmuşlardır.¹³

Sonuç olarak, Hz. Peygamber döneminde toplanmaya başlanan zekât, bazı küçük değişikliklere rağmen Râşid Halifeler döneminde de devlet eliyle ve kurumsal bir yapıda toplanmış ve dağıtılmıştır.

H. Peygamber'den sonraki dönemde halifeler istişareyle belirlenirken, Emevîler döneminde iktidar siyasî güç ve savaş yoluyla saltanata dönüşmüştür. Bu değişim, zekâtın devlete verilmesi konusunu tartışmalı hâle getirmiştir. Önceki dönemlerde Müslümanlar zekâtlarını halifeye veya onun görevlendirdiği âmillere teslim ederken,

¹⁰ Soner Duman, "Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hulefâ-i Râşidîn Dönemlerinde Zekât", *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 4/1 (Mart 2018), 57-78.

¹¹ Duman, "Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hulefâ-i Râşidîn Dönemlerinde Zekât", 69-70.

¹² Veysel Öz, "İslam Tarihinin İlk Dönemlerinde Zekât Müessesesi", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Aralık 2022), 241-253.

¹³ Fakir, *H. Peygamber ve Dört Halife Dönemi Zekât Uygulamaları*, 206.

Emevîler döneminde yaşanan siyasal bölünmeler sonucu bazıları zekâtlarını doğrudan Kur’ân’da belirtilen hak sahiplerine bireysel olarak ulaştırmayı tercih etmiştir. Ancak dönemin önde gelen âlimleri, birliğin ve düzenin korunması için zekâtın devlet otoritesine teslim edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda İbn Ömer, zekâtın yöneticilere verilmesi gerektiğini ifade etmiş; hatta yöneticiler onu hakkıyla sarf etmese bile, mükelleflerin görevlerinin zekâtı teslim etmekle sınırlı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Emevî Halifesi Ömer b. Abdülaziz, zekât memurlarına; evi, binit, hizmetçisi ve geçimini sağlayacak kadar malı olan Müslümanların borçlarının zekât gelirinden ödemesi talimatını vermiştir.¹⁴ Tüm bu tartışmalara rağmen, Müslümanların büyük çoğunluğu zekâtı devlete itaatın bir gereği olarak görmüş ve zekât devlet eliyle toplanıp dağıtılmıştır.¹⁵

Abbâsîler döneminde zekât uygulamaları, Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn’in döneminden çok farklılık göstermemiştir. Bu dönemde İslâm iktisadına dair Emvâl ve Harâc gibi önemli eserler yazılmış olsa da, zekât uygulamalarına ilişkin detaylara çok fazla yer verilmemiştir. Ancak bu durum, Abbâsîler döneminde zekât uygulanmadığı anlamına gelmez. Aksine, Abbâsîler, kendilerinden önceki Emevîler ve Hulefâ-i Râşidîn’in uygulamalarını sürdürmüşlerdir.¹⁶

Osmanlı döneminde ise zekât, önceki dönemlerdeki gibi devlet eliyle açık şekilde toplanmamış, bireylerin sorumluluğuna bırakılmıştır. Yine de Osmanlı maliyesine bakıldığında, zekâta tabi mallardan vergi tahsil edildiği ve bu vergilerin zekât niyetiyle verildiğinde geçerli sayılabileceğine dair fetvaların verildiği görülmektedir. Ayrıca bu vergilerin zekâtın harcama alanlarında kullanıldığı da bilinmektedir.¹⁷ Devlet merkezli bir zekât kurumu bulunmasa da, sadaka taşları gibi halk odaklı uygulamalar, toplumun zekâta verdiği önemi yansıtmaktadır. Bu durum, zekâtın devlet eliyle değil, toplum eliyle kurumsallaşarak önemli bir sosyal yardımlaşma aracı hâline geldiğini göstermektedir. Medine İslâm Devleti ve Osmanlı dönemlerinde fakirlikle mücadelede hem vakıflar hem de zekât, gelir dağılımını dengeleyen ve toplumsal düzeni korumayı amaçlayan yapılar olarak önemli roller üstlenmiştir. Osmanlı’da zekât, öşür, haraç ve cizye gibi Kur’ân kaynaklı vergilerle birlikte toplanmıştır.¹⁸

¹⁴ Adem Apak, “Emevî ve Abbâsîler Döneminde Zekât Uygulamaları”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 303-322.

¹⁵ Öz, “İslam Tarihinin İlk Dönemlerinde Zekât Müessesesi”, 243.

¹⁶ Apak, “Emevî ve Abbâsîler Döneminde Zekât Uygulamaları”, 321-322.

¹⁷ Süleyman Kaya, “Fıkhi Açıdan Osmanlı’da Zekât Uygulamaları”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 221-254.

¹⁸ Veli Sırım - Fatma Erdoğan, “Osmanlı Devletinde Zekat Uygulamasının Kurumsal Yapısına İlişkin Bir Analiz” II. International Congress Of Islamic Economy, Finance And Ethics, (İstanbul, 2018), 82-91.

3. Günümüzde Zekât Kurumu

Modern dönemde Müslümanlar, zekât ibadetini STK'lar, zekât şirketleri, zekât yönetim kurumları ya da bireysel inisiyatifleriyle yerine getirmektedir. Sudan, Suudi Arabistan ve Yemen gibi bazı ülkelerde zekât ibadeti zorunlu olarak uygulanırken; Bangladeş, Kuveyt ve Mısır gibi ülkelerde isteğe bağlıdır. Türkiye gibi bazı ülkelerde ise zekât, herhangi bir yasal düzenlemeye tabi olmayıp tamamen bireylerin kişisel sorumluluğuna bırakılmıştır.

Araştırma ve açıklanan raporlara göre, dünya nüfusunun yalnızca %1'i toplam zenginliğin %50'sinden fazlasına sahiptir. Yoksul kesimin önemli bir kısmını ise Müslümanlar oluşturmaktadır. Bu sorunun çözümünde, zekâtın ve zekât kurumlarının etkin bir rol oynayamadığı görülmektedir. Bunun başlıca sebepleri; zekâtın toplanması, saklanması ve dağıtılması süreçlerinde yaşanan aksaklıklar ile devletlerin konuya yeterince önem vermemesidir. Oysa modern dünyanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek, şeffaf ve denetlenebilir bir zekât kurumu, yoksulluk, geri kalmışlık ve işsizlikle mücadelede son derece etkili bir araç olabilir. Allah, zekâtın kurumsal bir yapı içinde toplanmasını teşvik ettiğini, Tevbe Suresi'nin 60. ayet-i kerimesinde, zekât toplayan âmillerin bu görevden pay alabileceklerini belirterek açıkça ortaya koymuştur. Bu durum, zekât toplama görevini yürüten görevlilere profesyonel ve kurumsal bir zemin sağlamaktadır. Devletler, zekâta ilişkin sorumluluklarını yerine getirmediklerinde, bu görev, ulema ve liyakat sahibi kurumlara düşmektedir. Bu kurumlar, hem toplumsal sorunlara çözüm üretebilir hem de Allah'ın muradını gerçekleştirebilir. Ancak bu, temel amaç ve hedefleri net, mali bilgileri şeffaf ve hesap verebilir, Allah'ın emirlerine uygun kalkınma projeleri üretebilen, zekât toplama ve dağıtma süreçlerinde tutarlılık gösteren ve yenilikçi içtihatlar geliştirebilen bir Zekât Kurumu ile mümkün olabilir.¹⁹

Çoğunluğu Müslüman olan ülkelerin modern medeni kanunları, zekât konusunda farklı yaklaşımlar benimsemektedir. En yaygın yaklaşım, zekâtın tamamen göz ardı edilmesidir. Bir diğer yaklaşım ise, hükümetlerin genellikle şeffaflık ve hesap verebilirlik adına, gönüllü zekât katkılarını toplamak ve dağıtmak üzere kurumlar kurmasıdır. Üçüncü yaklaşım ise, zekâtın bir vergi gibi toplanması ve dağıtılması şeklindedir.²⁰

Bu yaklaşıma bazı Müslümanlar karşı çıkmaktadır. Onlara göre, zekâtın devlet uhdesinde toplanması sakıncalıdır; çünkü devlet, mali ihtiyaçlar veya bütçe açıkları

¹⁹ Ali Muhyiddin Karadağı, "Günümüzde İdeal Zekât Teşkilatı Nasıl Olmalı?", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, thk. Abdullah Şahin - Salih Kahraman (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 959-961.

²⁰ Rose Abdullah, *Zakat Management in Brunei Darussalam: Funding the Economic Activities of the Poor* (Malezya: Universiti Islam Sultan Sharif Ali, 2012), 12; Russell Powell, "Zakat: Drawing Insights for Legal Theory and Economic Policy from Islamic Jurisprudence" *University of Pittsburgh Tax Review* 7/43 (2019), 42-101.

ortaya çıktığında bu fonu, Kur’ân-ı Kerîm’de belirtilen sekiz sınıfın dışında kullanabilir. Bu durum ise zekâtın özüne aykırıdır.

3.1. Dünya’da Zekât Toplama ve Dağıtımı

Günümüzde Müslümanlar, zekât ibadetini içinde bulundukları toplumun sosyo-ekonomik ve hukuki yapılarına göre üç farklı şekilde yerine getirmektedir. Bu uygulama biçimleri şunlar;

- STK diye tanımlanan vakıf ve dernekler aracılığıyla,
- Zekâtı toplamak ve dağıtmak üzere kurulan resmî zekât kurumları aracılığıyla,
- Bireysel olarak, yani kendi imkânlarıyla ihtiyaç sahiplerine doğrudan ulaşarak.

Bazı ülkelerde zekâta ilişkin herhangi bir hukuki düzenleme ve organizasyonel yapı bulunmazken, bazı ülkelerde doğrudan devlete bağlı zekât kurumları faaliyet göstermektedir.

Tablo 1’de, hukuki ve kurumsal altyapılarını tamamlamış; zekâtın toplanması ve dağıtılması görevini yerine getiren kurumsal zekât idaresine sahip ülkeler yer almaktadır. Bahreyn, Bangladeş, Birleşik Arap Emirlikleri, Brunei, Cezayir, Cibuti, Filistin, Malezya, Mısır, İran, Umman, Ürdün, Kuveyt ve Lübnan gibi bazı ülkelerde, gönüllülük esasına dayalı kurumsal zekât idaresi bulunmaktadır. Buna karşılık, Endonezya, Libya, Katar, Pakistan, Singapur, Suudi Arabistan, Sudan ve Yemen gibi ülkelerde ise zorunluluk esasına dayalı kurumsal zekât idaresi mevcuttur.

Zekât kurumuna sahip Müslüman ülkelerle ilgili bilgiler, Powel²¹ ve Hammad²² tarafından verilen veriler esas alınarak araştırmacı tarafından güncellenmiş ve aşağıda gösterilmiştir.

Gönüllülük Esasına Göre Zekât Toplayanlar		Zorunluk Esasına Göre Zekât Toplayanlar	
1	Bahreyn	1	Endonezya
2	Bangladeş	2	Libya

²¹ Powell, *Zakat: Drawing Insights for Legal Theory and Economic Policy from Islamic Jurisprudence*, 42-101.

²² Maya Hammad, *Overview of Zakat Practices around the World*, Research Report (Research Report, 2022) 5-46.

3	Birleşik Arap Emirlikleri	3	Katar
4	Brunei	4	Pakistan
5	Cezayir	5	Singapur
6	Cibuti	6	Sudi Arabistan
7	Filistin	7	Sudan
8	Malezya	8	Yemen
9	Mısır		
10	Irak		
11	İran		
12	Umman		
13	Ürdün		
14	Kuveyt		
15	Lübnan		

Tablo 1: Zekât Kurumuna Sahip Müslüman Ülkeler

Genel itibarıyla, gelir seviyesi nispeten yüksek olan Müslüman ülkelerin merkezi zekât kurumlarına sahip olduğu görülmektedir. Suudi Arabistan, Mısır, Libya ve Endonezya hariç diğer tüm zekât yönetim kurumları, İslâm İşleri Bakanlığı tarafından idare edilmektedir. Suudi Arabistan, zekâtı bir vergi olarak kabul etmiş; bu nedenle zekâtı Zekât ve Vergi Genel İdaresi altında yönetmektedir. Diğer taraftan, Kuveyt'te zekât yönetimi iki bakanlık tarafından paylaşılmaktadır: İslâm İşleri Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı. Bahreyn'de zekât, Adalet ve İslâmî İşler Bakanlığı tarafından yönetilmektedir. Zekât kurumları; İran'da İmam Humeyni Yardım Komitesi, Libya'da Bakanlar Kurulu, Malezya'da Devlet İslâm Dini Konseyleri, Mısır'da el-Ezher ve Sudan'da Sosyal İşler Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet göstermektedir.

3.2. Türkiye’de Zekât Toplama ve Dağıtımı

Türkiye’de zekât, kurumsal bir yapıya sahip olmamakla birlikte, Müslümanların kişisel inisiyatifine bırakılmıştır. Ancak toplumun önemli bir kesimi, bu sorumluluğu STK’lar aracılığıyla yerine getirmektedir. Bu bakımdan, oldukça geniş ve çeşitli alternatiflerin bulunduğu söylenebilir. Ülkemiz, sosyal finansın en önemli kurumları olan vakıf ve dernekler bakımından oldukça zengindir. STK’lar yalnızca zekâtla ilgili değil, aynı zamanda sosyal finansın amaçlarına hizmet eden birçok görev ve sorumluluğu da üstlenmektedir.

Her ne kadar Türkiye’de kurumsal zekât sistemi olmasa da, zekâtın kurumsallaşmasına ilişkin son yıllarda çeşitli önerilerin yer aldığı yüksek lisans ve doktora tezleri yazılmıştır. Selçuk,²³ Gümüş ve Karaboğa,²⁴ tezlerinde zekâta ilişkin süreçlerin Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) tarafından yönetileceği bir Zekât Kurumu’nun kurulmasını önermiştir. Selçuk, buna ek olarak, zekât fonunun kamu katılım bankaları tarafından toplanıp dağıtılmasının uygun olacağını söylemiştir. Karaboğa ise Zekât Kurumu’nun DİB koordinatörlüğünde kurulması, ancak kurumsal yapısının vakıf formatında olması gerektiğini savunmuştur. Aydın, Malezya modelinin örnek alınarak zekât kurumunun kurulabileceğini belirtmiştir. Cevahir²⁵ ve Gökburun²⁶ ise idari yönden özerk, ancak devlete bağlı olarak faaliyet gösterecek bir Zekât Kurumu’nun ihdas edilmesini önermiştir. Turan,²⁷ çağdaş sistemlerde işleyen bir kurumun oluşturulmasının elzem olduğunu; ancak ilk adımın, zekât yönetmeliğinin çıkarılması ve zekât fonunun kurulmasıyla atılması gerektiğini vurgulamıştır. Aydınbaş²⁸ ise Türkiye’de devletin düzenleyici ve denetleyici bir rol üstlenmesi gerektiğini ve zekâtın onun öncülüğünde kurumsallaşabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Aydınbaş’ın zekâtın neden ve nasıl kurumsallaşabileceğine ilişkin sorulara yanıt aradığı doktora tezinin, bu çalışma açısından tamamlayıcı nitelik taşıdığı söylenebilir. Zira ilgili çalışma, zekâtı ekonomik, sosyal ve hukuki boyutuyla analiz etmiş ve kurumsallaşma sürecinde sahip olması gereken ilkelere değinmiştir. Bu çalışma

²³ Niyazi Gümüş, *Yoksulluğun azaltılmasında bir çözüm önerisi: Zekat fonu örneği* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019).

²⁴ Murat Aydın, *Makro-Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Zekât Müessesesi: Türkiye İçin Malezya Modeli Örneği* (Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

²⁵ Hüseyin Cevahir, *Türkiye’de Yoksulluğu Önlemenin Etkili Bir Yolu: Zekât Kurumu* (Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

²⁶ İbrahim Gökburun, *Zekâtın Kurumsallaşmasının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021).

²⁷ Melih Turan, *İslam İktisat Siyaseti Açısından Zekâtın Kurumsallaşması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Orta-doğu ve İslam Ülkeleri Araştırma Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

²⁸ Yunus Emre Aydınbaş, *Ekonomik, Sosyal ve Hukuki Boyutlarıyla Türkiye’de Zekât Analizi* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024).

ise; bir taraftan zekâtı kurumsallaştıracak ülkelerin tecrübelerinden istifade ederken, diğer taraftan Türkiye'nin kendi dinamiklerini dikkate alarak bir sistem önermektedir. Kısacası bu araştırma Türkiye'de uygulanabilecek bir sistem, sisteme ait fonksiyonlar, sistemin işleyişini sağlayacak kurumlar ve bu kurumların üstleneceği rollere ilişkin; ilgili ülkelerde tespit edilen sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmaktadır.

Türkiye için öneride bulunan bahsi geçen çalışmaların genelinde, kurumsal yapının devlet eliyle yürütülmesi fikri hâkimdir. Ancak, İslâm Kalkınma Bankasının kuruluşu olan İslâmî Araştırma ve Eğitim Enstitüsünün (IRTI)²⁹, 2020 yılında yayımladığı ve bazı ülkeleri kapsayan “İslâmî Sosyal Finans Raporu”nda; zekâtın devlet eliyle toplandığı bazı ülkelerde mükelleflerin, zekâtı resmî kurumlara vermeyi tercih etmediği belirtilmektedir. Bu durumun ana nedeni, mükelleflerin bir kısmının zekât kurumuna olan güveninin az ya da hiç olmamasıdır. Dolayısıyla, zekâtın devlet eliyle toplanmasına ilişkin ciddi tartışmaların olduğu söylenebilir. Bu tartışmalardan bazıları şunlardır:

- Zekât için toplanan fonun, devlet tarafından fona ihtiyaç duyulduğunda başka yerlerde kullandığı,
- Zekât fonlarının etkin ve doğru kullanılmadığı,
- Denetim mekanizmasının tam anlamıyla işlemediği,
- Zekât kurumlarının istihdam politikalarında liyakatin esas alınmadığı yönündeki kanaatler.

Bu nedenlerle, bağışçılar zekât fonlarının devlet tarafından toplanmasına genellikle güvenmemektedir. Zekât fonlarının, güvendikleri yerel dinî cemaatler ve kurumlar aracılığıyla toplanıp dağıtılmasının daha güvenli olduğunu düşünmektedirler. Bu bağlamda, topluma güven veremeyen ve dinî meşruiyeti sağlama konusunda sorun yaşayan devletlerin, zekât sisteminde istenilen başarıyı yakalayamadıkları görülmektedir.

Zekât ve sadakalar, devletin hazine ve bütçelerinden tamamen ayrı; İslâmî hassasiyeti olan Müslüman kişilerce yürütülen alternatif bir ekonomi oluşturmuştur. Bu durumun iki temel sonucu bulunmaktadır. Bir yandan çekinceleri olan Müslümanlara dinî vecibelerini gönül rahatlığıyla yerine getirme imkânı sunarken, diğer yandan kayıt dışılık ve şeffaflık gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, hem devlet otoritesinin toplanan zekât fonlarına müdahale etmeyeceği hem de kayıt dışılığı ortadan kaldıracak düzeyde denetim mekanizmasının etkin işlediği, şeffaf ve hesap verebilir bir sistemin inşası daha iyi sonuçlar doğurabilir.

²⁹ Islamic Research and Training Institute (IRTI), *Islamic Social Finance Report 2020* (Jeddah: Islamic Development Bank, 2020).

Çalışmada, Kurumsal Zekât Sistemi’nde devletin yalnızca Zekât Gözetim Merkezi aracılığıyla denetleyici ve düzenleyici bir rol üstleneceği; zekâtın toplanması ve dağıtılması işlevinin ise bu amaçla yetkilendirilmiş kurumlarca yerine getirileceği bir sistem önerilmektedir.

Fıkîhî Yönetişim Kurulu tarafından belirlenen ilke ve standartlara uygun olarak, Zekât Kurumlarının sistem içerisindeki tüm faaliyetlerinin fıkîhî, idarî ve malî açıdan denetlenmesi; bu kurumların faaliyetlerine başlaması, sonlanması ve gerekirse cezai müeyyidelerin uygulanmasının Zekât Gözetim Merkezi onayıyla gerçekleştirilmesi; ayrıca tüm veri, rapor ve sonuçların merkezin internet sayfasında şeffaf bir şekilde kamuoyuyla paylaşılması öngörülmektedir. Böylece, toplumun farklı kesimlerinde oluşabilecek muhtemel tartışmaların önüne geçilerek zekât sistemine duyulan güvenin artırılması hedeflenmektedir.

Türkiye’de bankacılık ve sigortacılık sektörlerinin düzenleme, denetim, şeffaflık ve hesap verebilirlik işlevlerini yürüten;

- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK),
- Sermaye Piyasası Kurulu (SPK),
- Türkiye Bankalar Birliği (TBB),
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB),
- Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurulu (SEDDK),
- Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM)

gibi kurumlar faaliyet göstermektedir. Bu kurumlar sayesinde sistem, ideolojik tartışmalardan uzak, güvenilir ve şeffaf bir biçimde uluslararası standartlara uygun olarak işlemektedir.

Tam bu noktada, söz konusu kurumsal tecrübelerden istifade eden; şeffaf, denetlenebilir, ideolojik tartışmalardan uzak ve zekât ibadetini dinin esaslarına uygun biçimde yerine getirmeye imkân tanıyan bir Kurumsal Zekât Sistemi önerilmektedir.

4. Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşması: Zekât Gözetim Merkezi

Zekât Gözetim Merkezi, Kurumsal Zekât Sistemi’ne ilişkin mevzuatta belirtilecek görev ve yetkiler çerçevesinde; düzenleme ve denetleme faaliyetlerini yürütmek, sistemin işleyişine yönelik altyapıyı oluşturmak, gerekli önlemleri almak ve zekât kurumlarının faaliyetlerini güvenli, şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde gerçekleştirmelerini sağlamak amacıyla kurulacak, kamu tüzel kişiliğine haiz, idarî ve malî özerkliğe sahip bir kurumdur. Bu kurum, sistemin hem İslâm dinine hem de mevcut mevzuata uygunluğunun sağlanmasından sorumlu olacaktır.

Zekât Gözetim Merkezi, hazırlanacak mevzuat uyarınca görevlendirileceği ve yetkilendirileceği çerçevede aşağıdaki sorumlulukları üstlenecektir:

1) Zekâta ilişkin kanunun verdiği görev ve yetkileri kapsamında düzenlemeler yapmak ve kararlar almak,

2) Zekât kurumlarının toplama ve dağıtma faaliyetlerine ilişkin standartları, ilkeler, stratejik planları ve performans kriterlerini belirlemek,

3) Zekât kurumlarına, bağışçılara ve zekât yararlanıcılara ait hesapları ve ilgili bilgileri elektronik ortamda saklamak ve bu bilgileri konsolide etmek,

4) Kurum faaliyetlerine ilişkin verileri, üçer aylık ve yıllık konsolide raporlar halinde, hazırlayarak kurumun resmî internet sitesinde yayımlamak; ayrıca haftalık olarak:

a) Zekât Mükelleflerinin yaptığı bağışların toplam tutarını,

b) Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ihtiyaç sahibi (müstahik) sınıflara ne kadar zekât dağıtıldığını gösteren verileri kamuoyuyla paylaşmak,

5) Hazine ve Maliye Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Zekât Kurumları, Zekât Kurumları Birliği ve ilgili diğer kurum ve kuruluşlarla koordinasyon sağlamak,

6) Sektörde faaliyet gösteren kurum çalışanlarının eğitim, mesleki yeterlilik ve çalışma politikalarına (maaş, terfi ve özlük hakları gibi) ilişkin ilkesel düzenlemeler yapmak,

7) Kurumsal Zekât Sistemi'nin güvenli ve etkin biçimde yönetilmesini temin etmek amacıyla gözetim, denetim ve soruşturma faaliyetlerini yürütmek ve gerekli altyapıyı oluşturmak,

8) Sektörün faaliyet raporunu hazırlayarak belirli periyotlarla internet sitesinde yayımlamak,

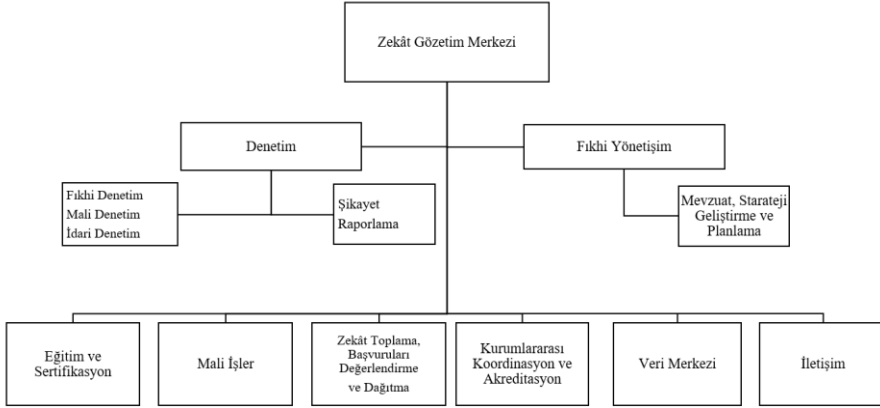
9) Uluslararası kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapmak,

Kurumsal Zekât Sistemi'nin beş temel fonksiyonu, Şekil 1'de gösterildiği üzere Zekât Gözetim Merkezi'nin sekiz temel birimiyle eşleşmiştir. Bunlar:

- **Yönetim Fonksiyonu:** Fıkhi Yönetişim, Mevzuat, Strateji Geliştirme ve Planlama
- **Denetim:** Fıkhi, İdari ve Mali Denetim, Zekât Toplama, Başvuruları Değerlendirme ve Dağıtma,

- **Koordinasyon Fonksiyonu:** Akreditasyon ve Veri Merkezi,
- **Eğitim:** Eğitim ve Sertifikasyon,
- **İletişim:** Kurumsal İletişim

Zekât Gözetim Merkezi, ilgili sekiz kurumsal yapıyla birlikte Kurumsal Zekât Sistemi’ni kapsayıcı, düzenleyici ve denetleyici faaliyetleriyle; yüksek temsiliyet kabiliyetine sahip bir yapıya dönüşmektedir. Söz konusu yapısal dönüşümün, Zekât Gözetim Merkezi’nin muhtemel organizasyon yapısına yansımaları Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Zekât Gözetim Merkezi Organizasyonel Yapısı

Zekât Gözetim Merkezi’nin öngörülen organizasyon yapısı, Şekil 1’de gösterilmiştir. İlgili şemaya göre, Fıkhi Yönetişim Kurulu ile Denetim Kurulu ön plana çıkmaktadır. Zira Fıkhi Yönetişim Kurulu aracılığıyla, Kurumsal Zekât Sistemi’nin hangi ilke ve kurallara sahip olacağı; çağın koşullarına uygun şekilde, sistemin varlık sebebine bağlı olarak sürdürülebilirliğini sağlayacak strateji ve planların nasıl belirleneceği ortaya konmaktadır. Denetim Kurulu ile ise Zekât Gözetim Merkezi’nin, Zekât kurumlarını hangi alanlarda ve nasıl denetleyip raporlayacağı açıklığa kavuşturulmaktadır.

Fıkhi Yönetişim Kurulu, Kurumsal Zekât Sistemi’nin çağın gereksinimlerine uygun stratejik vizyonunu belirlemek ve buna yönelik ihtiyaç duyulan mevzuatın hazırlanmasını sağlamakla yükümlüdür. Ayrıca, sistemin işleyişi ve faaliyet alanlarını belirleyen rehber ve kılavuzların hazırlanmasından da sorumludur.

Denetim Kurulu ise Kurumsal Zekât Sistemi’nin denetim fonksiyonunu etkin biçimde yerine getirebilmesi amacıyla; Zekât kurumlarının faaliyetlerini, “Zekât Fonlarının Yönetilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Rehberi”, “Zekât Kurumları İdarî ve Malî Yeterlilik Kılavuzu”, “İdarî Yaptırım ve Cezalar Kılavuzu” ile “Fıkhi Denetim Kılavuzu”

çerçevesinde, yeterli bilgi ve donanıma sahip uzmanlar aracılığıyla fikhî, malî ve idarî olarak denetlemekle görevlidir.

Mevzuat, Strateji Geliştirme ve Planlama Birimi ise Kurumsal Zekât Sistemi'nin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla; dünya ve ülke koşullarının değişen ve gelişen dinamiklerine göre sistemin vizyon ve misyonunu belirlemek ve ihtiyaç duyulan mevzuat altyapısını geliştirmekle sorumludur.

Kurumlararası Koordinasyon ve Akreditasyon Birimi, Zekât Kurumları ile Kurumsal Zekât Sistemi'nin etkin bir şekilde çalışmasına katkı sağlayacak; Zekât Kurumları Birliği, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile ulusal ve uluslararası zekât ve sosyal yardımlaşma kurumları arasında yüksek seviyede bilgi ve iletişim ağı kurulmasını temin edecektir.

Zekât Toplama ve Dağıtma Birimi, Kurumsal Zekât Sistemi'nin zekât toplama ve dağıtma fonksiyonunu en etkin şekilde yönetmek üzere organize edilmelidir. Bu birimin, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın il ve ilçe teşkilatlarıyla sürekli koordinasyon ve bilgi paylaşımı içinde olması; ilgili bakanlıkların kullandığı veri tabanını etkin biçimde kullanması ve sistemde kayıtlı bilgilerin teyit ve karşılaştırmasını yapması beklenmektedir. Öte yandan, Kurumlararası Koordinasyon Birimi aracılığıyla gelen bilgi ve belgelerin değerlendirilmesi ve karşılıklı veri alışverişi yapılarak herhangi bir usulsüzlük tespitinde Denetim Kurulu'na bildirimde bulunulması öngörülmektedir. Veri Merkezi Birimi, Zekât Gözetim Merkezi'nin bilgi teknolojileri altyapısının oluşturulması, geliştirilmesi ve yönetilmesine yönelik faaliyetleri yürütür. Zekâtın taraflarına ait verilerin sisteme öngörülen sürede girilmesi, bu verilerin güvenli şekilde saklanması ve raporlanması bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Veri Merkezi Birimi'nin, aşağıda belirtilen görev ve sorumlulukları yerine getirmesi beklenmektedir:

- Merkez'in bilgi teknolojileri alt yapısını kurmak, süreçleri yönetmek ve başta siber saldırılara karşı olmak üzere her türlü tedbiri almak,
- Merkez ve Zekât Kurumları'nın bilgi teknolojilerinin alt yapısının uluslararası standartlara çıkarılmasını sağlamak; bu kapsamda kontrolleri gerçekleştirmek ve gerekli yaptırımları uygulamak,
- Zekât Kurumları'ndan elde edilecek periyodik bilgilere yönelik veri tabanı kurmak ve yönetmek,
- Zekât Kurumları'ndan elde edilen bilgilerin eksiksiz ve hızlı bir şekilde, ilgili kılavuz ve rehberlere uyumlu olarak zamanında toplanmasına yönelik alt

yapıyı oluşturmak; gözetim ve denetim süreçlerinin etkin ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi için gerekli tüm önlemleri almak ve bu süreçleri yönetmek,

- Verilerin elde edilmesi, işlenmesi ve analiz edilmesine yönelik gerekli alt yapıları kurmak ve yönetmek
- Uluslararası standartlarda gözetim ve denetim faaliyetlerinin yürütülmesini sağlayacak alt yapı ve yazılımları hazırlamak ve ilgili birimlere sunmak
- Elde edilen verilerin Merkez politikaları doğrultusunda belirli aralıklarla duyurabilmesi için; istatistiki verilerin biçim ve içeriğine, veri toplama ve paylaşımına ilişkin takvimin belirlenmesine ve bu süreci düzenleyen usul ve esasları içeren bir rehberin hazırlanmasını sağlamak
- Merkez, Zekât Kurumları, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Hazine ve Maliye Bakanlığı’nın veri sistemlerinin Kurumsal Zekât Sistemi’nin etkin ve verimli şekilde işlemesi için uyumlu hâle getirilmesini sağlamak ve karşılıklı veri alışverişinde bulunmak
- Teknolojik gelişmeleri takip etmek, kurumlara bu konuda rapor sunmak ve gerekli aksiyonların alınmasını sağlamak

Mali İşler biriminin faaliyetlerini, Zekât Gözetim Merkezi’nin bütçesini ve mali raporlarını hazırlamak, yönetmek ve raporlamak görevlidir.

Eğitim birimi, başta Zekât Kurumları olmak üzere sistemde görev yapan personelin eğitim, kariyer planlaması, sertifikasyon süreci ve özlük haklarının ilkel olarak düzenlenmesi gibi faaliyetleri yerine getirir. Bu kapsamda Kurumsal Zekât Sistemi’ne katkıları şunlar olacaktır:

- Kurumsal Zekât Sistemi’ne nitelikli insan kaynağı yetiştirmek amacıyla eğitim ihtiyaçlarını tespit etmek ve bu doğrultuda çalışmalar yürütmek,
- Eğitim programlarının geliştirilmesi ve etkinliğinin artırılması amacıyla araştırmalar yapmak,
- Yeterlilik sınavlarının tarafsız biçimde yapılmasını ve sertifikasyon sürecinin yönetilmesini sağlamak,
- Zekâta dair toplumsal farkındalığın artırılması ve zekâtın ülke geneline yayılması için eğitim içerikleri hazırlamak,
- Ortaöğretim, yükseköğretim ve sektör kuruluşlarına yönelik eğitim programları, çalıştaylar, kongreler ve konferanslar düzenlemek,
- Kurumsal Zekât Sistemi’ne ilişkin faaliyetlerin uluslararası hizmet standartlarına çıkarılması amacıyla, ulusal ve uluslararası kurumlarla iş birliği yaparak gerekli eğitim faaliyetlerini tespit etmek, programlamak ve uygulamak.

İletişim Birimi, Kurumsal Zekât Sistemi'nin kurumsal iletişim fonksiyonunu yerine getirmek amacıyla çeşitli faaliyetler yürütür. Bu kapsamda, aşağıdaki görev ve sorumlulukları yerine getirmesi beklenmektedir:

- Toplumsal zekât farkındalığını artıracak reklam, tanıtım ve broşürler hazırlamak,
- Toplantılar ve basın açıklamalarına ilişkin süreci yönetmek, gerekli bilgi ve belgeleri hazırlamak
- Geleneksel ve dijital medyada yayımlanacak dergi, kitap ve raporlara ilişkin içerik üretim sürecini ilgili birimlerle koordineli olarak yürütmek,
- Kurumsal Zekât Sistemi ile ilgili çıkan haberleri analiz ederek rapor hâline getirmek ve ilgili birimlere sunmak,
- Kurumsal itibarı geliştirmeye yönelik faaliyetleri yürütmek,
- Sosyal sorumluluk projelerinin etkili bir biçimde duyurulmasını sağlamak,
- Hazırlanan raporların kamuoyuna etkin biçimde sunulmasını sağlamak
- Kurumsal imajı zedelemeye yönelik mesajlara doğru ve zamanında yanıt verilmesini sağlamak.

Önerilen Kurumsal Zekât Sistemi'nin işleyişi; zekâtın toplanmasından dağıtılmasına kadar olan sürecin denetlenmesi, düzenlenmesi, verilerin kaydedilmesi, raporların hazırlanması ve periyodik olarak kamuoyuyla paylaşılmasına dayanmaktadır.

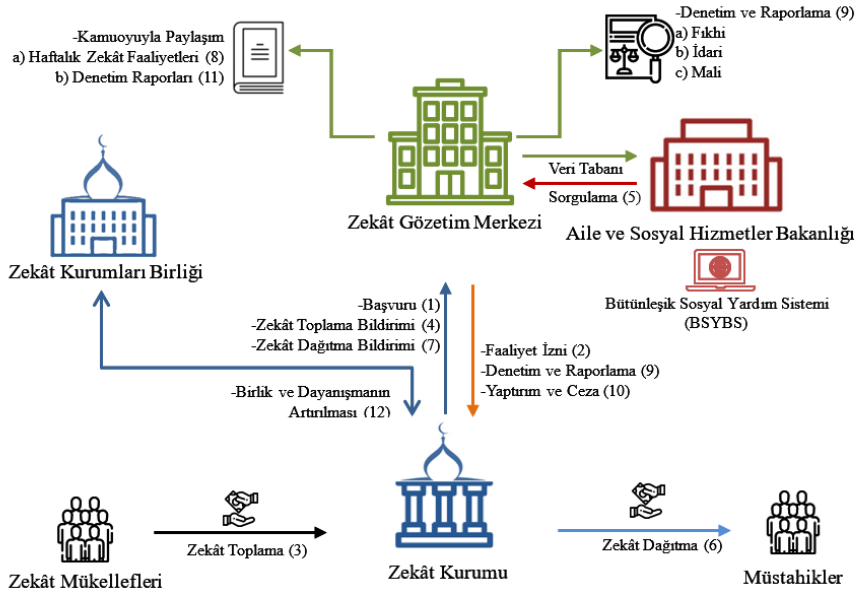
Sistem, İslâm dininin ilke ve esaslarına uygun olarak inşa edilmiş; çağın gereksinimlerini karşılayan, şeffaf ve denetlenebilir bir yapı oluşturmayı amaçlamaktadır.

İslâm dinine göre zengin kabul edilen Müslümanların, ihtiyaç sahibi kimselere ulaşmaları ve bu kişilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda; etkin, güvenilir ve şeffaf bir sistem aracılığıyla ibadetlerini yerine getirmeleri hedeflenmektedir.

Kurumsal Zekât Sistemi'nin kurulmasıyla birlikte, hem hayırseverlerin gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşma konusundaki endişeleri giderilecek hem de yaşanabilecek doğal afetler, ekonomik krizler ve salgın hastalıklar gibi olağanüstü durumlarda devletin üstlenmek zorunda kalacağı yük hafifletilebilecektir.

Bu bağlamda, insanlar arasındaki bağın güçlenmesiyle birlikte toplumsal dayanışma ve farkındalığın artması; zekât ibadetinin özüne ve amacına daha güçlü şekilde hizmet edeceği öngörülmektedir.

Kurumsal Zekât Sistemi'nin yapısal işleyişine dair model, Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Türkiye için önerilen Kurumsal Zekât Sistemi

Kurumsal Zekât Sistemi, “Zekât Gözetim Merkezi” ve “Zekât Kurumu” olarak adlandırılan iki farklı kurum yapısından oluşmaktadır. Sistemin, Şekil 2’de adım adım gösterilen işleyiş süreci aşağıdaki aşamalardan oluşmaktadır:

1) Başvuru: Türkiye’de zekât toplamak ve dağıtmak üzere faaliyet göstermek isteyen Zekât Kurumları (vakıf, dernek veya şirket), Zekât Gözetim Merkezi tarafından ilan edilen yeterlilik kriterlerine uygun bilgi ve belgelerle başvuruda bulunur.

2) Zekât Gözetim Merkezi, başvuru dosyasını; ilgili mevzuat ve Fıkhî Yönetişim Kurulu tarafından yayımlanan ilke ve standartlara uygunluk açısından değerlendirir.

3) Faaliyet izni alan ve unvanlarında “Zekât Kurumu” ibaresi bulunan kurumlar, zekât mükelleflerinden gönüllülük esasına dayalı olarak zekât toplar.

4) Zekât Kurumları, kimden ne kadar zekât toplandığını en geç üç (3) gün içerisinde Zekât Gözetim Merkezi’ne bildirir.

5) Zekât Kurumları, zekât dağıtımını öncesinde, ihtiyaç sahiplerinin gerçek ihtiyaç sahibi olup olmadığını BSYBS (Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi) aracılığıyla sorgular. Zekât Gözetim Merkezi ise hem bu bilgileri veri tabanına kaydeder hem de BSYBS üzerinden kişilerin sosyoekonomik durumuna ilişkin değerlendirme faaliyetlerini yürütür.

6) Zekât Dağıtımı: Toplanan zekât, Fıkhî Yönetişim Kurulu tarafından yayımlanan rehber ve kılavuzlara uygun şekilde, Tevbe Suresi 60. ayetinde belirtilen müstahik gruplara (fakir ve miskinler, amil, İslâm’a ısındırılmak istenenler, köleler, borçlular, Allah yolunda çalışanlar ve yolcular) ivedilikle dağıtılır.

7) Zekât Dağıtım Bildirimi: Zekât Kurumları, hangi müstahike ne kadar zekât verdiklerini eş zamanlı olarak Zekât Gözetim Merkezi'ne bildirir.

8) Haftalık Rapor: Zekât Gözetim Merkezi, zekât toplama ve dağıtımına ilişkin verileri haftalık özet raporlar hâlinde hazırlayarak internet sitesi üzerinden kamuoyuyla paylaşır.

9) Denetim: Zekât Gözetim Merkezi, Zekât Kurumları'nın faaliyetlerini, ilgili yasalar ile Fıkhî Yönetişim Kurulu'nun rehber ve kılavuzlarına uygunluk açısından; fıkhî, malî ve idarî yönlerden denetler. Ayrıca bağımsız denetim kuruluşları da Zekât Kurumları'nın malî denetimini yaparak raporlar.

10) Yaptırım ve Ceza: İlgili mevzuat ve Fıkhî Yönetişim Kurulu tarafından belirlenen ilke ve standartlara uymayan kurumlara; rehber ve kılavuzlar çerçevesinde yaptırım ve cezai müeyyideler uygulanır. Bu yaptırımlar kamuoyuyla paylaşılır.

11) Raporlama ve Kamuoyuyla Paylaşım: Denetim ve gözetim faaliyetlerine ilişkin istatistikî veriler ile bağımsız denetim şirketlerinin ve Zekât Gözetim Merkezi'nin hazırladığı raporlar, üç aylık periyotlarla Zekât Gözetim Merkezi'nin internet sayfasında kamuoyuyla paylaşılır.

12) Zekât Gözetim Merkezi'nden faaliyet izni alan Zekât Kurumları, bu izni aldıktan sonra en geç bir (1) ay içinde Zekât Kurumları Birliği'ne üye olmakla yükümlüdür. Zekât Kurumları Birliği; sistemin güvenilirliği ve sürdürülebilirliği adına, Zekât Kurumları'nın birlik ve dayanışma içerisinde faaliyet göstermesini destekleyen çalışmalar yürütür.

Kurumsal Zekât Sistemi'nin etkin bir şekilde çalışabilmesi için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Sosyal finans alanıyla ilgili olup birbirinden kopuk ve dağınık şekilde yürür-lükte olan mevzuatın birleştirilerek, sosyal finans ve İslâmî sosyal finans perspektifinden gerekli düzenlemelerin yapılması,
- Zekât mükelleflerinin, Kızılay'a yapılan bağışlarda olduğu gibi, yaptıkları zekât ödemelerini isteğe bağlı olarak vergi matrahından düşebilmeleri,
- Zekâtın ilk aşamada aynî değil, nakdî olarak toplanması,

- Maaşlı çalışan ve emekli bireylerin zekât ödemelerinin, bireysel emeklilik sisteminde (BES) olduğu gibi maaşlarından otomatik olarak aktarılabilmesi,
- Zekât Kurumları Güvence Fonu’nun Kurulması

Bu öneriler, sistemin daha pratik ve etkin bir şekilde işlemesine katkı sağlayacaktır.

Kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve sosyal finans alanında faaliyet gösteren diğer kurumlar arasında yaşanan sorunlardan biri, farklı başlıklar altında yürürlüğe konulan çok sayıda dağınık kanuni düzenlemedir. Bu durum, kurumlararası koordinasyon sorunlarının temel nedenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, muhtaç asker ailelerine yapılan yardımlardan İstiklal Madalyası sahiplerine, şehit ve gazilere sağlanan desteklerden doğal afetlerden zarar görenlere kadar birçok farklı başlık altında mevzuat bulunmaktadır.³⁰ Bu dağınıklığın giderilmesi amacıyla, Zekât Gözetim Merkezi bünyesinde kurulacak olan Mevzuat, Strateji Geliştirme ve Planlama Birimi aracılığıyla kapsamlı bir mevzuat bütünlüğü sağlanması hedeflenmektedir.

Öte yandan, Gelir Vergisi Kanunu’nun 89. maddesi ve Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 10. maddesi uyarınca, "Türkiye Kızılay Derneği’ne makbuz karşılığı yapılan nakdî bağış ve yardımların tamamı, beyan edilen kazançtan (matrahtan) indirilebilmektedir." Bu uygulama, hem gerçek kişiler hem de şirketler için geçerlidir; yapılan bağışlar, herhangi bir tutar veya oran sınırlaması olmaksızın kazançtan düşülebilmektedir.

Benzer bir istisnanın, Zekât Kurumları’na yapılan bireysel zekât ödemeleri için de tanımlanması önerilmektedir. Ancak İslâm hukukuna göre, tüzel kişiliklerin zekât mükellefiyeti bulunmadığından, bu istisnadan yalnızca gerçek kişilerin yararlanması uygun olacaktır.

Kurumsal Zekât Sistemi’nde, zekâta tabi malların ilk aşamada nakdî olarak toplanması öngörülmektedir. Çünkü bu malların aynı olarak toplanması, yüksek maliyet ve lojistik gereksinimlere yol açacaktır. Depo, çiftlik, muhafaza alanları, taşıma araçları ve görevli personel gibi unsurlar ciddi bir organizasyon gerektirir. Bu bağlamda, sistemin henüz belirli bir olgunluk ve altyapı düzeyine ulaşmadan aynı zekât toplama yöntemine geçilmesi, sistemin pratikliği ve yönetilebilirliği açısından risk oluşturabilir.

Dolayısıyla, bu aşamada en makul yöntem; zekât mükellefinin, zekâta tabi malını satarak elde ettiği nakdî tutarı zekât kurumuna teslim etmesidir. Böylece Kurumsal

³⁰ Faruk Taşçı, "Analiz: AK Parti Döneminin Sosyal Yardımları | Arka Plan ve Uygulama", SETA 377 (Ekim 2022), 14.

Zekât Sistemi daha düşük maliyetle, daha etkin, daha pratik ve hızlı bir şekilde yönetilebilir hâle gelecektir. İlerleyen aşamalarda sistemin fonksiyonları tam anlamıyla işlerlik kazandığında ve operasyonel kabiliyeti arttığında, aynı zekât uygulaması yeniden değerlendirilmesi uygun olacaktır.

Zekât ödemelerinin hızlı ve kolay bir şekilde yapılabilmesi için, çalışan bireylerin gönüllülük esasına dayalı olarak maaşlarından otomatik zekât kesintisi yapılması önerilmektedir. Bu yöntem, bireysel emeklilik sisteminde hâlihazırda uygulandığı gibi, zekât kurumlarına da otomatik aktarım sistemini uygulanabilir kılacaktır. Ancak bu işlemin sorunsuz işleyebilmesi için kurumlararası etkin bir koordinasyon mekanizması kurulması gerekmektedir.

Kurumsal Zekât Sistemi'nde daha fazla fon toplanabilmesi ve daha çok ihtiyaç sahibine ulaşılabilmesi için; vergi istisnalarının tanımlanması, veri tabanlarının birleştirilerek ortak paylaşıma açılması ve mevzuat birliğinin sağlanması büyük önem taşımaktadır.

Zekât kurumları, faaliyete başlamak amacıyla başvuru yaparken; gerekli bilgi ve belgelerin yanı sıra, toplanan zekâtın zayi edilmesi veya muhtemel olumsuzluklara karşı tedbir amacıyla, Zekât Gözetim Merkezi tarafından belirlenen tutarı "Zekât Kurumları Güvence Fonu"na yatıracaktır. Fon, Zekât Gözetim Merkezi tarafından dezavantajlı gruplara yönelik; eğitim faaliyetleri, meslek edindirme kursları, yaşlı bakımı, rehabilitasyon merkezleri, sağlık taramaları, hastaneler, engellilerin ihtiyaçlarına yönelik hizmetler ile sel, deprem ve yangın gibi doğal afetlerde kullanılmak üzere yönetilecektir.

Zekât Kurumları Güvence Fonu, Zekât Gözetim Merkezi tarafından yönetilecektir. Zekât kurumu, dağıtmak üzere topladığı zekâtı herhangi bir sebeple zayi ederse, mükelleflerin ibadetlerini yerine getirmiş sayılmaları amacıyla bu fondan müstahiklere ödeme yapılacaktır.

Herhangi bir sebeple zekât toplama faaliyeti sona eren kurumun, varsa ceza veya ödenmeyen zekât tutarı düşüldükten sonra kalan anaparası iade edilecektir. Elde edilen yatırım geliri ise fon bünyesinde kalacaktır.

Fonun yeterli olmaması durumunda, Zekât Kurumu'nun taşınır ve taşınmaz varlıklarına el konularak oluşan açık kapatılacaktır. Böylece hem zekât mükelleflerinin hem de müstahiklerin olası mağduriyeti önlenmiş olacak; ayrıca deprem, yangın ve sel gibi olağanüstü durumlar için ek kaynak sağlanmış olacaktır.

Zekât Kurumları Güvence Fonu’nun önceliği, yatırım yapmak değil; oluşabilecek olumsuzlukların önüne geçmektir.

Diğer taraftan, Fıkhî Yönetişim Kurulu’nun zekât kurumlarına, zekâttan pay alma hakkı tanınması hâlinde, bu payın belirli bir kısmı Zekât Kurumları Güvence Fonu’na aktarılabilir. Örneğin, âmîl sıfatıyla zekâttan %12,5 oranında pay alınması durumunda, bunun %2,5’i Güvence Fonu’nun kullanımına sunulabilir.

Bütün bu düzenlemeler sonucunda, devletin dezavantajlı gruplara yönelik olarak yaptığı harcamalarda azalma sağlanabileceği veya bu harcamalara daha az kaynak ayrılması gerekeceği öngörülmektedir. Etkin, uluslararası standartlara uygun, yüksek koordinasyon kapasitesine sahip, şeffaf ve toplumun tüm kesimleri tarafından güven duyulan bir sistemin bu misyonu üstleneceği beklenmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin 2000–2021 yılları arasında, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı aracılığıyla yaptığı sosyal koruma harcamalarına ilişkin veriler Tablo 2’de gösterilmiştir.³¹

Yıl	Milyar Euro	Milyar TL	GSYH (%)
2000	23,5 €	₺13,5	7,9
2001	19,6 €	₺21,6	8,7
2002	23,3 €	₺33,5	9,3
2003	28,6 €	₺48,4	10,3
2004	34,3 €	₺60,9	10,5
2005	42,4 €	₺71,1	10,5
2006	46,9 €	₺84,9	10,7
2007	54,9 €	₺98,0	11
2008	59,5 €	₺113,5	11,3
2009	62,2 €	₺134,5	13,4
2010	74,4 €	₺148,4	12,7
2011	73,4 €	₺171,7	12,2
2012	84,6 €	₺195,7	12,4
2013	87,0 €	₺220,4	12,1
2014	85,1 €	₺247,2	12,0
2015	92,6 €	₺290,1	11,9
2016	100,7 €	₺336,5	12,8
2017	92,9 €	₺382,7	12,2
2018	78,6 €	₺448,7	11,9
2019	85,3 €	₺542,2	12,6
2020	81,4 €	₺655,3	13,0
2021	75,0 €	₺788,2	10,9
Ortalama	63,9 €	₺232,1	11,38

Tablo 2. Yıllar İtibariyle Sosyal Koruma Harcamaları ve GSYH Payı

³¹ Eurostat Metadata, “Social Protection (spr)” (Erişim 01 Ekim 2024).

Tablo 2'ye göre 2000 yılında söz konusu harcama 13,5 milyar TL iken; bu tutar 2008 yılında 113 milyar TL'ye, 2021 yılında ise 788,2 milyar TL'ye ulaşmış ve Cumhuriyet tarihinin en yüksek düzeyine çıkmıştır.

Bu rakamlar Euro cinsinden değerlendirildiğinde:

- 2000 yılında 23,5 Milyar Euro,
- 2008 yılında 59,5 Milyar Euro,
- 2021 yılında ise 75 Milyar Euro olarak gerçekleşmiştir.

Diğer yandan, ayrılan tutar mutlak olarak artsa da, hem Euro cinsinden hem de Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) oranı bakımından değerlendirildiğinde; yıllar itibarıyla bu harcamaların nispi olarak azaldığı görülmektedir.

Türkiye'de zekât, devlet desteğiyle şeffaf, denetlenebilir, yüksek koordinasyon kapasitesine sahip ve zekât ödemesinin hızlı ve kolay yapılabilirdiği bir sistem hâline geldiğinde; sosyal finansın en önemli kurumlarından biri olacağı öngörülmektedir.

Bu doğrultuda, yaklaşık olarak GSYH'nin %11,3'ü kadar olan söz konusu sosyal harcamalara ya hiç gerek kalmayacağı ya da bu harcamaların önemli ölçüde azalacağı değerlendirilmektedir.

Çalışma kapsamında değerlendirilen veriler ve sistem önerileri doğrultusunda, Kurumsal Zekât Sistemi'nin etkin ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşması; hem kamu harcamalarının rasyonelleştirilmesi hem de toplumsal dayanışma kültürünün güçlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Zekâtın sistematik şekilde toplanması, şeffaflık içinde dağıtılması ve veriye dayalı olarak yönetilmesi, yalnızca ihtiyaç sahiplerinin daha doğru tespit edilmesini sağlamayacak; aynı zamanda mükelleflerin ibadet bilincini de pekiştirecektir.

Devletin sosyal harcamalarının zamanla azalması, bu kaynakların daha stratejik alanlara yönlendirilmesini mümkün kılacak; böylece sosyal adalet, gelir dağılımında denge ve ekonomik refah açısından yeni bir denge mekanizması oluşacaktır.

Kurumsal Zekât Sistemi, Türkiye'de İslâmî sosyal finans araçlarının kurumsallaşması bakımından model teşkil edecek niteliktedir. Bu bağlamda oluşturulacak sistemin sadece ulusal düzeyde değil; İslâm İşbirliği Teşkilatı (İİT) başta olmak üzere benzer yapılarla iş birliğinin kurulması yapılması içinde bölgesel ve küresel ölçekte yaygınlaştırılması hedeflenmelidir.

Sonuç olarak, önerilen bu sistem, zekâtın kurumsallaşarak sadece bireysel değil, kamusal ve küresel ölçekte dönüştürücü bir güce dönüşmesini mümkün kılacak bir yapıyı temsil etmektedir.

Sonuç

İslâmî sosyal finans; sosyal adaleti, ekonomik ilerlemeyi ve çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmeyi amaçlayan, aynı zamanda sosyal sorumluluk projelerine yatırım yapmak gibi finansın etik yönlerine de odaklanan bir finans türüdür.

İslâmî sosyal finans, vakıf, zekât, karz-ı hasen, mikrofinans, melek yatırımcılık, İslâmî yatırım fonları, kitle fonlaması, girişimcilik ve risk sermayesi gibi çeşitli kurumsal araçlar aracılığıyla sağladığı fonlarla toplumsal ve bireysel refahı artırmayı hedeflemektedir.³² Daha açık bir ifadeyle, sosyal finans kurumları dezavantajlı ve sosyal olarak dışlanmış gruplara yönelik çok çeşitli faaliyetler yürütmektedir.³³

Zekât, İslâm’ın beş temel şartından biri olmasının yanı sıra, güçlü iktisadî sonuçlara sahip olması nedeniyle İslâmî sosyal finansın en önemli kurumlarından biridir. Çünkü zekât, İslâmî sosyal finansın çözüm üretmeyi amaçladığı dezavantajlı gruplara doğrudan hitap eden bir mekanizmadır.

Günümüzde zekât uygulaması ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerde zekât kişinin inisiyatifine bırakılırken, bazı ülkelerde zorunlu, bazı ülkelerde ise gönüllülük esasına dayalı olarak toplanmaktadır. Bu ülkelerin çoğunda, devlet ya doğrudan ya da yönettiği STK’lar aracılığıyla zekât faaliyetlerini dolaylı olarak yürütmektedir. Ancak devletin zekât sisteminde aktif rol aldığı ülkelerde, zaman zaman güven sorunu ortaya çıkmaktadır. Çünkü devlet, siyasal bir organizasyon olarak yönetildiğinden, iktidar karşısında konumlanan muhalif gruplar tarafından yapılan zekât uygulamaları kuşkuyla karşılanabilmektedir. Bu gruplar başta olmak üzere, toplumun belirli kesimleri zekâtın adil bir şekilde toplanıp dağıtılmadığına inanmaktadır. Sonuç olarak, çeşitli gerekçelerle devlet eliyle zekât toplayan kurumlara ya hiç güven duyulmamakta ya da oldukça sınırlı güven duyulmaktadır. Bu durum, zekâtın devlet eliyle yönetilmesinin toplumun tüm kesimlerini kapsamakta yetersiz kaldığını göstermektedir.

Türkiye özelinde ise, Müslüman bireylerin gönüllülük esasına dayalı olarak istedikleri Zekât Kurumları aracılığıyla, şeffaf ve hesap verilebilir bir sistem üzerinden

³² Khadar Ahmed Dirie vd., “Islamic Social Finance for Achieving Sustainable Development Goals: A Systematic Literature Review and Future Research Agenda”, *International Journal of Ethics and Systems*, (Temmuz 2023), 3.

³³ Mohd Nahar Mohd Arshad - Mohamed Aslam Mohamed Haneef, “Third sector socio-economic models: how waqf fits in?”, *Institutions and Economies*, 8/2 (2016), 91.

zekâtlarını gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırma imkânı bulmaları öngörülmektedir. Türkiye'nin sosyolojik gerçeklikleri ve dini hassasiyetleri dikkate alındığında; zekâtın, devlete bağlı olmayan Zekât Kurumları tarafından toplanıp dağıtıldığı; ancak bu kurumların her faaliyetinin, mali, idarî ve fikhî denetim yetkisine sahip, özerk bir yapı olan Zekât Gözetim Merkezi tarafından izlenip raporlandığı bir modelin daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada, İslâmî sosyal finansın temel araçlarından biri olan zekâtın, çağın gereklerine uygun, kurumsal, şeffaf ve denetlenebilir bir sistem üzerinden nasıl yönetilebileceği ele alınmıştır. Mevcut uygulamalarda görülen dağınıklık, güven eksikliği ve koordinasyon sorunlarına çözüm olarak önerilen Kurumsal Zekât Sistemi, bireysel ibadeti toplumsal faydaya dönüştüren, sürdürülebilir ve hesap verebilir bir yapıyı hedeflemektedir.

Zekât Gözetim Merkezi'nin fikhî, idarî ve malî denetim fonksiyonlarıyla donatılmış bağımsız ve özerk bir yapı olması, hem zekât mükelleflerinin hem de müstahiklerin sisteme olan güvenini artıracaktır. Bu yapı sayesinde zekât, sadece bireylerin vicdanına bırakılmış bir yükümlülük olmaktan çıkarak, devletin sosyal politika yükünü hafifleten tamamlayıcı bir mekanizmaya dönüşecektir.

Ayrıca, zekâtın nakdî olarak toplanması, vergi matrahından indirim yoluyla teşvik edilmesi ve gönüllülük esasına dayalı otomatik ödeme sistemlerinin geliştirilmesi gibi öneriler, sistemin işleyişini kolaylaştıracak ve yaygınlığını artıracaktır.

Çalışmada önerilen Kurumsal Zekât Sistemi; toplumsal refahın artırılması, kaynakların etkin yönetilmesi ve sosyal adaletin sağlanması yolunda önemli bir araç olabilir. Bu sistemin hayata geçirilmesiyle birlikte devletin sosyal harcamaları azalacak, gelir dağılımı dengelenecek ve dezavantajlı grupların desteklenmesi daha planlı, sürdürülebilir ve sistematik bir yapıya kavuşacaktır.

Türkiye'de geliştirilen Kurumsal Zekât Sistemi, özerk, şeffaf ve denetlenebilir yapısıyla; bir yandan toplumsal dayanışmayı güçlendirme potansiyeline sahipken, diğer yandan İslâm ülkeleri için örnek teşkil edebilecek bir model olarak öne çıkmaktadır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler./The authors declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler./The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Çalışmanın Tasarlanması/Conceiving the Study: DÖ (%50), ŞÖ (%50), Veri Toplanması/Data Collection: DÖ (%50), ŞÖ (%50), Veri Analizi/Data Analysis: DÖ (%50), ŞÖ (%50), Makalenin Yazımı/Writing up: DÖ (%50), ŞÖ (%50), Makale Gönderimi ve Revizyonu/Submission and Revision: DÖ (%90), ŞÖ (%10).

Kaynakça

- Abdullah, Rose. *Zakat Management in Brunei Darussalam: Funding the Economic Activities of the Poor*. Malezya: Universiti Islam Sultan Sharif Ali, 1. Basım, 2012. https://www.researchgate.net/publication/288701681_Zakat_Management_in_Brunei_Darussalam_Funding_the_Economic_Activities_of_the_Poor
- Abdullah, Zaki vd. “Measuring Amil Happiness Using Psychological Approach: Evidence from Yogyakarta, Indonesia”. *International Journal of Zakat* 4/2 (12 Aralık 2019), 13-22. <https://doi.org/10.37706/ijaz.v4i2.188>
- Apak, Adem. “Emevî ve Abbasîler Döneminde Zekât Uygulamaları”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. 303-322. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017. https://isamveri.org/pdfdrgr/G00202/2017/2017_APAKA1.pdf
- Arshad, Mohd Nahar Mohd - Haneef, Mohamed Aslam Mohamed. “Third sector socioeconomic models: how waqf fits in?” *Institutions and Economies*, 75-93.
- Aydın, Murat. *Makro-Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Zekât Müessesesi: Türkiye İçin Malezya Modeli Örneği*. Uşak: Uşak Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.
- Aydınbaş, Yunus Emre. *Ekonomik, Sosyal ve Hukuki Boyutlarıyla Türkiye’de Zekât Analizi*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Doktora Tezi, 2024. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Aydın, Murat - Odabaş, Hakkı. “Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi ve Malezya Zekât Sistemi Örneği”. *Dini Araştırmalar* 21/54 (15-12-2018) (15 Aralık 2018), 145-174. <https://doi.org/10.15745/da.470809>
- Cevahir, Hüseyin. *Türkiye’de Yoksulluğu Önlemenin Etkili Bir Yolu: Zekât Kurumu*. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Çalışkan, Muhammed Beşir. “Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşmasına Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım”. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*. <https://doi.org/10.25272/ijisef.641305>
- Dirie, Khadar Ahmed vd. “Islamic Social Finance for Achieving Sustainable Development Goals: A Systematic Literature Review and Future Research Agenda”. *International Journal of Ethics and Systems*. <https://doi.org/10.1108/IJOES-12-2022-0317>

- Duman, Soner. “Hz. Peygamber (s. a.v.) ve Hulefâ-i Râşidîn Dönemlerinde Zekât”. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 4/1 (31 Mart 2018), 57-78. <https://doi.org/10.25272/j.2149-8407.2018.4.1.04>
- Eurostat Metadata. “Social Protection (spr)”. Erişim 01 Ekim 2024. https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/spr_esms.htm
- Fakir, Muhammed Abdulhalik. *Hiz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi Zekât Uygulamaları*. Yök Tez: Ankara Üniversitesi, 2018.
- Gökburun, İbrahim. *Zekâtın Kurumsallaşmasının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021.
- Gümüş, Niyazi. *Yoksulluğun azaltılmasında bir çözüm önerisi: Zekat fonu örneği*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019. <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/77180>
- Hammad, Maya. *Overview of Zakat Practices around the World*. Research Report. Research Report, 2022. Research Report, www.econstor.eu. <https://www.econstor.eu/handle/10419/265319>
- IRTI, Islamic Research and Training Institute. *Islamic Social Finance Report 2020* (2020).
- Kallek, Cengiz. “Zekâtın Müesseseseleşme Süreci: Hiz. Peygamber ve Râşid Halifeler Dönemi”. *Ensar Neşriyat*. 195-213. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Karadağı, Ali Muhyiddin. “Günümüzde İdeal Zekât Teşkilatı Nasıl Olmalı?” *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. thk. Abdullah ŞAHİN Salih KAHRAMAN. 9571039. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017. http://www.isav.org.tr/img/20171018_4329034686.pdf
- Kaya, Süleyman. “Fıkhi Açıdan Osmanlı’da Zekât Uygulamaları”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, 221-254.
- Kholiq, Achmad - Hartono, Nono. “Amil Zakat Governance Risk Mitigation: An ERM – COSO Analysis” 6 (2021).
- Öz, Veysel. “İslam Tarihinin İlk Dönemlerinde Zekât Müessesesi”. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 5/2 (26 Aralık 2022), 241-253. <https://doi.org/10.48120/oad.1125966>
- Pertiwi, Risa Sari vd. “Zakat and Youth Empowerment: A Case Study of Al Azhar Zakat Institution, Indonesia”. *International Journal of Zakat*, 51-66.
- Powell, Russell. *Zakat: Drawing Insights for Legal Theory and Economic Policy from Islamic Jurisprudence* (SSRN Scholarly Paper, 2009). Social Science Research Network. Erişim 25 Mart 2024. <https://papers.ssrn.com/abstract=1351024>
- Sawmar, Abdulsalam Ahmed - Mohammed, Mustafa Omar. “Governance of Formal Zakat Institution in Saudi Arabia; Issues and Challenges to Improving Zakat Payers’ Compliance” 4 (2019).

- Selçuk, Mervan. *Zekâtın Modern Anlamda Kurumsallaşması Ve Türkiye İçin Uygulanabilir Bir Model Önerisi*. Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016. <https://www.proquest.com/docview/2689295961/abstract/C688CC00BE0046ABPQ/1>
- Sırım, Veli - Erdoğan, Fatma. “Osmanlı Devletinde Zekat Uygulamasının Kurumsal Yapısına İlişkin Bir Analiz”. 82-91. İstanbul, 2018. https://isefe.org/dosyalar/arsiv/2018_2/ISEFE18-AUTUMN-TAM.pdf
- Taşcı, Faruk. “Analiz: AK Parti Döneminin Sosyal Yardımları | Arka Plan ve Uygulama”. SETA. <https://www.setav.org/egitim-ve-sosyal-politikalar/analiz-ak-parti-doneminin-sosyal-yardimlari-arka-plan-ve-uygulama>
- Turan, Melih. *İslam İktisat Siyaseti Açısından Zekâtın Kurumsallaşması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.